

Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki Sosyal Kurumların Teşekkülünde Rol Oynayan Kişilerin Siyasi ve Ekonomik Durumları¹

Political And Economic Conditions of Poeples Who Took Part in
The Formation of The Social Institutions in Turkey Seljuk State.

Mehmet Suat BAL*

Öz

Türkiye Selçuklu Devleti kervansaray, köprü, medrese, cami, darüşşifa ve kümbet gibi Türk İslam eserleri ile Anadolu'yu mamur hale getirmiştir. Anadolu'da devasa boyutta ve çok sayıda mimari eserin yapılmasını sağlayan siyasi ve ekonomik gücü elinde tutan başta hükümdarlar olmak üzere yönetici zümre olmuştur. Tüccar ve üretici sınıfın büyük sermaye sahibi olamadıkları, büyük mimari eserler yapamadıkları görülmüştür. Devlet sosyal kurumların inşasını şahısların inisiyatifine bırakmış devlet hazinesinden bir bütçe ayırmamıştır. Her ne kadar hükümdarlar ve devlet adamları çok büyük eserler inşa etmişlerse de bu eserler doğrudan değil dolaylı olarak devletin hazinesinin ürünü olmuş ve şahısların tasarrufu olarak algılanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Mimari, Ekonomi, Zengin Zümre,

Abstract

Turkey Seljuk State made Anatolia Flourishing with islamic art works such as caravanserais, bridges, schools, mosques, tombs and hospitals. It was the emperors and the ruler group who held the political and economic power in their hand, enabled building numerous architectural work in Anatolia. It has seen that the Merchant and the producer class don't own large funds and they couldn't build great architecture works. The State, left the construction of social institutions to the initiative of people and did not appropriate budget from the state treasury. Although emperors and the state rulers built huge works, these works has been states treasury indirectly not directly and was only known as the individual's savings.

Keywords: Turkey Seljuk State, Architecture, Economics, Wealthy Class.

---

¹ Bu Makale Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi işbirliği ile 22-24 Ekim 2015 tarihlerinde Muğla'da gerçekleştirilen *I. Uluslararası Anadolu Uygarıkları Sempozyumunda* sunulan bildirinin genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

*Doç. Dr., KSU, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, suatbal@hotmail.com.

Giriş

Sosyal ve kültürel temellerin bütün toplumlar için her geçen gün daha fazla önem kazandığı günümüzde dünya medeniyetine büyük katkı yapmış olan Türk uygarlığı ve Anadolu uygarlığının daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Anadolu'da Kentleşme ve Kurumsallaşma: Değişim ve Dönüşüm, denilince ilk bakılması gereken dönemlerden biri Selçuklular ve Beylikler dönemi olmalıdır. Zira 1071 yılından günümüze kadar yaklaşık 1000 yıl Anadolu'nun sosyal ve etnik yapısı Türkiye Selçukluları devrinde şekillenmiştir. Bu sebepten Anadolu Uygarlıklarını incelerken bu döneme önemli bir yer ayrılmalıdır. Anadolu'nun mamur hale getirilmesinde ve yüzyıllara meydan okuyan Türk İslam eserleriyle donatılmasında büyük pay sahibi olan devlet Türkiye Selçuklu Devletidir. Hiç şüphesiz bu eserler zengin ve kurumsallaşmış bir devletin bununla birlikte sosyal adaleti ve sosyal yaşantıyı önemseyen dini ve kültürel yapının bir tezahürüdür. Bu çalışmada Türkiye Selçuklu Devleti'nin mimari eserleri inşası sürecinde etkili olan kişiler incelenmiştir. Böylece bu çalışma ile kentleşme ve kurumsallaşma sürecinin başrol oyuncularının kimler olduğu, bu ekonomik gücü nereden aldıkları ve hangi siyasi ve sosyal anlayışla bu eserleri ortaya koydukları anlaşılmış olacaktır.

1. Sosyal Kurumların Ortaya Çıkmasını Sağlayan Siyasi ve Kültürel Yapı

Türklerde bulunan sosyal devlet anlayışı ve İslam dininin topluma hizmet adına yapılan hayır işlerine verdiği büyük önem Türkiye Selçuklularında sosyal kurumların yaygınlaşmasının temel sebeplerini oluşturur. Yolculara ve kervanlara kalacak yer ve konaklama sağlayan kervansaraylar ise hem İslam dininin yolculara yardım yapılmasını büyük sevap görmesi hem de Türk kültüründeki misafirperverliğin bir tezahürüdür. Ayrıca Türk cihan hâkimiyeti² anlayışına göre ülkenin velisi veya babası sayılan hükümdar büyük müesseseler kurarak halkın ihtiyaçlarını karşılamayı bir görev kabul etmiştir.

Hükümdarların ve zengin devlet adamlarının mallarını hayır işlerinde kullanma arzusu sosyal kurumların yapılmasında birinci derecede önemli husustur. Celâleddin Karatay Vakfiyelerinde de ayet ve hadislerle iyilik yapmanın, cömertlik yapmanın önemi uzun uzun anlatılmaktadır. Sadaka vermenin büyük sevap olduğundan bahsedilmektedir³. Sosyal adaletin sağlanmasında önemli rol oynayan vakıfların yaptığı hizmetler şöyle

² Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul (1995), s.102.

³ Osman Turan, "Celâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Bellekten*, (1948), c.XII, sy.45-48, s.17-173. s.76-77. s.110-111.

sıralanabilir: ibadet (cami), eğitim, sağlık, aileyi güçlendirme, kervansaray ve han, imaret, su yolları, hamam ve insanların ihtiyaç duyduğu herşey⁴.

Hükümdarların herhangi bir taht kavgası veya ölümleri ile kaybedecekleri tahtlarında hâlihazırda otururken hem o günler için hem de sonraki dönemler için adlarını ve şanlarını yayma, azametlerini gösterme açısından en önemli yol ölümsüz mimari eserler yaptırmaktır. Devlet adamlarının herhangi bir suç veya ihanet durumlarında mallarının müsadere edilecek olması da onları hayır kurumlarına yatırım yapmaya yönlendiriyordu. Böylece müsadere edilme ihtimali olan paranın ölümsüz bir mimari yapıya dönüşmesi, adlarının binlerce yıl anılmasını sağlıyordu. Zira devlet adamlarının biriktirdikleri parayı ellerinde tutmaları ve evlatlarına bırakmaları çok zordu⁵. Bu konuda önemli örneklerden biri Şemseddin İsfahânî olmuştur. Sâhip Şemseddin idam edileceği zaman görevli memurlar sarayına gidip tüm mal varlığının listesini yaptılar ve bütün mal varlığını devlet hazinesine taşıdılar (müsadere)⁶.

İslam anlayışında malın kırkta birinin zekât olarak verilmesi zorunluluğu da mal ve para sahiplerini hayır kurumları yaptırmaya yönlendiriyordu. Malının zekâtı olarak hükümdarlar ve devlet adamları hayır kurumları yaptırıyorlardı. Şu hususu belirtmek gerekir ki o dönem günümüzde olduğu şekliyle devlet memurlarının gelirlerinden herhangi bir vergi kesintisi yapılmamaktaydı. Bu açıdan devlet adamları siyasi bir vergi değil dini bir vergi olan zekât anlayışına dayanarak hayır kurumları yaptırmaya yönelmekteydi. Aksarâyî'nin anlattığına göre Celâleddin Karatay, Karatay Han'ını yaptırdıktan sonra inşaatın gider defterini yaktırmıştı⁷. Karatay Hanı gibi büyük çapta bir eserin sahibinin küçük hesapların peşine düşmeyeceği

⁴ İsmet Kayaoğlu, "Selçuklu Vakfîyeleri ve İçerdikleri Sosyal Motifler," *Türkler*, C.7, s.281-285

⁵ Vezirlerin malları devlet malı sayıldığı için, o paraların müsadere hukuka aykırı sayılmıyordu. Corci Zeydan, böyle bir uygulamayı devleti ekonomik sıkıntılardan kurtardığı için, faydalı bir uygulama olarak görür. Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Trk. trc. Zeki Meğamiz, Neşreden, Mümin Çevik, İstanbul (1971), c.II. s.279-282; Mehmet Suat Bal, *II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, (2004), s. 53; Türkiye Selçuklu Devleti'nde en kapsamlı müsadere Sultan I. Alâeddin Keykubâd döneminde uygulanmıştır. Farklı uygulamalar ve tartışmalar için bkz. Fedâ Şâmil Arık, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsadere", 5. *Milletler Arası Türkoloji Kongresi* (İst.1985), Tebliğler, İstanbul (1986), s. 51-61.

⁶ İbn-i Bîbî, *el-Evâmir el-Alâiyye fi'l-ümür el-Alâiyye (Selçuknâme)*, Tıpkı basım, Adnan Sadık ERZİ, Ankara 1956, Trk. trc. Mürsel Öztürk, c.I-II, Ankara 1996; s.585/ Trk. trc. c.II, s.118; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sy.19, s. 265-294, (2006). s. 287

⁷ Aksarâyî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeret el-ahbâr ve müsâyeret el-ahyâr*, Haz. O. Turan, Ankara 1944; Türkçe trc. Mürsel Öztürk, Ankara (2000), s.28.

de açıktır, bu rahatlık ve cömertlik tabii ki ekonomik durumunun güçlü oluşundan kaynaklanmaktadır.

Türkiye Selçuklu Devleti Moğol istilasına (1243) uğradıktan sonraki dönemde ülkenin ekonomik durumu bozulmuştu. Bu dönemde devlet adamları Moğolların desteğini alarak iktidarlarını hükümdarların önüne geçirmişler ve böylece daha fazla güç ve paraya kavuşmuşlardır. Ancak Moğolların daha fazla vergi ve iktidarı tam olarak kontrol etme isteğinden dolayı hükümdarlar ve devlet adamlarını bir bir öldürmesi, paranın ülke içinde kalmayarak Moğollara akmasına sebep oluyordu. Zengin devlet adamları da mallarını Moğollardan korumak için vakıf kuruyorlar ve servetlerini vakıflara devrediyorlardı⁸. Sahip Ata Fahreddin Alinin yaptırdığı eserlerde bu gayeyi de gütmüş olabileceği düşünülebilir⁹. Hamdullah Müstevfi Kazvini'nin verdiği bilgiye göre II. Mesud devrinde Moğollar divan arazilerini divan üyelerine satarak hazineye gelir sağlamışlardı. Kazvini bu yolla mülk haline gelen yerlerin divan veya vakıf toprağı olan yerlerden daha mamur olduklarını belirtmektedir¹⁰. Bu devirde siyasi iktidarların kısa sürmesi ve güvensizlik ortamından dolayı mimari yapıların tamamlanmaması da bir kural haline gelmiştir. Bu sebepten Ortaçağ Anadolu mimarisinde yapılar her zaman yeni eklemelere ve değişimlere açıktır¹¹.

2. Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki Sosyal Kurumlar: Medreseler ve Darüşşifalar¹²

Türkiye Selçuklu Devleti'nde örnek olarak ele alacağımız sosyal kurumlar darüşşifalar ve medreselerdir. Bu eserlerin seçilme sebebi eğitim ve sağlık konusunda kurumsallaşmanın göstergesi yapılar olmalarıdır. Aşağıda bu eserleri yaptıranlar ve yapılış tarihleri verilmiştir.

⁸ Mikail Bayram, "Selçuklu Veziri Kadı İzzeddin Tarafından Düzenlenen Bir Vakıf-name", *Ata Dergisi (Nejat Göyünç özel sayısı)*, Konya (1997), sy.VII, s.47-53. s.47. Mehmet Suat Bal, *a.g.t.* s. 260.

⁹ Ahmet Balantekin, ve M. Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletinin Yıkılış Döneminin Hayırsever Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali (H.644-687/M.1246-1288)", *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 2015, Vol: 6, Issue: 21, s.82-104.

¹⁰ Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni, *Târîhi Güzîde*, Trk. Trc. Erkan Göksu, İstanbul 2015, s. 121.HAMDULLAH MUSTAWFI I-QAZWİNİ, *THE TARİK-I-GUZIDA*, by Edward G. Browne, Leyden 1910, s. 486.

¹¹ Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul (2002), s.85.

¹² Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı I-II*, İstanbul (1984), c.II, s. 81-117; Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara (1989), s.177-308, Sivas Kültür Envanteri, *Sivas'ın Kültür Belleği*, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (erişim,15.09.2015), <http://www.sivaskulturenvanteri.com/cifte-minareli-medrese/>

2.1. Darüşşifalar¹³

Darüşşifalar	Yaptıranlar	Tarih
1. Çankırı Cemaleddin Ferruh Darüşşifası	Atabey Lala Cemaleddin Ferruh	1235
2. Divriği, Turan Melik Darüşşifası	Mengücekler, Turan Melik	1228-29
3. Sivas, İzzeddin Keykâvus Darüşşifası	İzzeddin Keykâvus	1217-18
4. Kastamonu Pervâneoğlu Ali (Yılanlı) Şifahanesi	Muinüddin Süleyman Pervânenin oğlu Ali bin Süleyman bin Ali	1272-73
5. Mardin, Emineddin Darüşşifası (Bimaristanı)	Artuklu, Şeyh Emineddin	1108-1123
6. Kayseri, Gevher Nesibe Darüşşifası	I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Gevher Nesibe	1205-6
8. Tokat Muinüddin Pervâne Darüşşifası (medrese)	Muinüddin Pervâne	13.yy son çeyrek

Türkiye Selçuklu Devleti zamanında varlığı bilinen ancak günümüze ulaşmayan dokuz darüşşifanın bulunduğunu G. Cantay belirtmektedir¹⁴. Bu eserlerin de yine muhtemelen hükümdarlar veya devlet adamları tarafından yaptırıldığı söylenebilir.

2.2. Medreseler

Medreseler	Yaptıranlar	Tarih
1. Tokat, Niksar Yağlıbasan Medresesi	Danişmendli Yağlıbasan	1151-52
2. Atabey Ertokuş Medresesi	Atabey Ertokuş	1124
3. Konya, Karatay Medresesi	Celâleddin Karatay	1251
4. Konya, İnce Minareli Medrese	Sahip Ata Fahreddin Ali	1260-65
5. Konya Sahip Ata Külliyesi	Sahip Ata Fahreddin Ali	1279
6. Çay, Taş Medrese	III. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinin, Ebul Mücahit Yusuf bin Yakup Bey	1278
7. Kırşehir, Cacabey Medresesi	Emir Cacabey	1272-73
8. Mardin, Hatuniye Medresesi	Kutbettin İlgazi'nin Annesi Sitti Radaviye	1206
9. Diyarbakır, Mesudiye Medresesi	Artuklu Sultan II. Sökmen	1198-1223
10. Mardin, Harzem Medresesi	Artuk Aslanın Azadlı Kölesi Taceddin Mesud	1211
11. Mardin, Şahidiye Medresesi	Melik Nasureddin Artuk Arslan veya oğlu Necmeddin Gazi	1239-60
12. Mardin, Sultan İsa Medresesi	1385 yılında Melik Necmettin İsa Bin Muzaffer Davut Bin El Melik Salih	1385
13. Kayseri, Çifte Medrese	I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Tıp Medresesi ve kız kardeşi Gevher Nesibe Şifahanesinden ibarettir.	1205
14. Konya, Sırçalı / Muslihiye Medresesi	II. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde Bedreddin Muslih	1242-1243
15. Akşehir, Taş Medresesi	Sahip Ata Fahreddin Ali	1250
16. Kayseri, Hunad Hatun Medresesi	I. Alâeddin Keykubâd'ın karısı ve Sultan I. Gıyâseddin	1237

¹³ Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara (1992), s.15.

¹⁴ Gönül Cantay, a.g.e., s.18-19.

	Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hunat Hatun	
17. Kayseri, Sâhibiye Medresesi	Selçuklu vezirlerinden Sahip Ata Fahreddin Ali	1267
18. Kayseri, Hacı Kılıç Medresesi	Tus'lu Ali oğlu Ebu'l-Kasım	1279
19. Sivas, Gök Medresesi	Sahip Ata Fahreddin Ali	1271
20. Sivas, Buruciye Medresesi	Hibetullah Burucerdioğlu Muzaffer Bey	1271
21. Sivas, Çifte Minareli Medresesi	Şemseddin Cüveyni	1271
22. Tokat, Gök Medresesi	Muinüddin Pervâne	1270
23. Erzurum, Çifte Minareli (Hatuniye) Medresesi	I. Alâeddin Keykubâd'ın Kızı Hondi Hatun	1253? 1290?
24. Çankırı, Cemaleddin Ferruh darulhadisi,	Atabey Lala Cemaleddin Ferruh	1242
25. Amasya Gök Medrese	Seyfettin Turumtay	1267

Ulaşımında önemli bir ihtiyac olan köprülerden de iki örneğe bakılırsa, bu iki köprünün de hükümdar ve devlet adamları tarafından yapıldığı anlaşılır. Örnek: “Ak köprü, Ankara İstanbul yolu, II. Alâeddin Keykubâd 1219-1236; Yeşilirmak (hıdırlık) Küprüsü, Tokatın kuzeyi, Müşterek saltanat dönemi, yaptıran Emir Pervâne Hamid Bin Ebul-Kasım Bin Ali el-Tusi. 1250”¹⁵.

Yukarıdaki iki tablo ve eserler incelendiğinde Sultanların eşleri ya da kızları tarafından yaptırılan eserler de mevcuttur. Bu eserler de yine hanedan ailesinin servetinden yaptırılmıştır.

Moğol istilasından sonra (1243) yapılan mimarî eserler göz önüne alındığında yukarıda belirttiğimiz gibi hükümdarların yaptırdığı mimarî eserler yok denecek kadar azdır. Buna karşın büyük devlet adamları Sahip Ata Fahreddin Ali, Celâleddin Karatay, Seyfettin Turumtay¹⁶ ve Muineddin Pervâne'nin kendi adlarına büyük ve mükemmel eserler ortaya koydukları da görülmektedir. Z. V. Toğan Moğollar devrinde de imar faaliyetlerinin devam ettiğini şöyle ifade eder “*fakat muasır komşuların bütün lanetlerine rağmen biz bu devlette imarın tahripten daha çok kuvvetle devam ettiğini görüyoruz*”¹⁷. Bu durumda iki hususu göz önünde bulundurmak gerekir. Birincisi Türkiye Selçuklu Devleti bu devirde kurumsallaşma ve sermaye birikimi açısından zirve dönemini yaşamıştır. İkincisi ise Togan'ın ifade ettiği gibi Moğolların imar faaliyetlerine bu dönemde de devam ettiği konusudur. Burada Moğol devlet adamı Şemseddin Cüveyni'nin Sivas'ta yaptırdığı Çifte Minareli Medrese örnek kabul edilebilir.

¹⁵ Zeki Sönmez, *a.g.e.*, s.177-308.

¹⁶ İsmet Kayaoğlu, “Turumtay Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1978, S.12. s.105
Seyfettin Turumtay'ın vakfiyesine bakıldığında geniş arazilerin ve köylerin vakıflaştırıldığı görülmektedir.

¹⁷ A. Zeki Velidî Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti”, *THİTM*, c.1, İstanbul (1931), s.1-42. s.15.

Türkiye Selçukluları devrinde Anadolu'da Mardin, Divriği ve Diyarbakır'da bu bölgedeki Beylikler tarafından yaptırılan medreseler ve darüşşifalar da bulunmaktadır. Bu eserlerinde yine hükümdar ve ailesi tarafından yaptırıldığı görülmektedir.

Türkiye Selçuklu Devletinin medrese, darüşşifa, kervansaray ve cami gibi sosyal müesseselerinin inşası o devir için çok büyük bir maliyetti. Ancak bunun yanında bu müesseselerin sürdürülebilirliğinin sağlanması daha büyük maliyet idi. Bu müesseseler bir hayır sahibi tarafından kurulur ve yine aynı hayır sahibi tarafından oluşturulan vakıflarla devamlılığı sağlanırdı¹⁸. Bu kurumlardan vakfiyenameleri günümüze ulaşanlar, Osman Turan'ın tıpkı basım ve tercümesinin yaptığı: Celâleddin Karatay Vakıfları, Şemseddin Altun-aba Vakıfları, Mubariziddin Ertokuş Vakıfları¹⁹ ayrıca Ahmet Temir'in yayınladığı, Kırşehir Emîri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesidir²⁰. Selçuklular devrine ait bu önemli hayır müesseselerinin kurucularına bakıldığında nerdeyse hepsinin devletin önemli kademelerinde bulunan büyük ıktâ sahibi devlet adamları oldukları görülmektedir. Bu devlet adamlarının ıktâlardan gelen büyük miktardaki gelirlerinin yanında bazı toprakların onlara mülk olarak verildikleri görülmektedir²¹.

Vakıf sahiplerinin vakıflardan da gelir aldıkları bilinmektedir²². Vakıf sahipleri vakfiyenamelere bu maddeyi koyarken mallarının herhangi bir şekilde ellerinden alınması veya kaybolması halinde kendilerine ve çocuklarına düzenli gelir sağlamış oluyorlardı. Ayrıca kendilerinden sonra gelen çocuklarını ve torunlarını ekonomik olarak güvence altına alıyorlardı²³.

---

¹⁸ Türkiye Selçuklu devri vakfiyeleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. İsmet Kayaoğlu, "Selçuklu Vakfiyeleri ve İçerdikleri Sosyal Motifler," *Türkler*, C.7, s.281-285.

¹⁹ Osman Turan, "Mubariziddin Ertokuş ve Vakfiyesi", *Belleten*, c. XI, sy.41-44, (1947), s.415-429; Osman Turan, , "Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, c.XI, S. 41-44, (1947), s.197-235.

²⁰ Ahmet Temir, *Kırşehir Emîri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesi*, Ankara (1989).

²¹ Halil Sahillioğlu, "II. İzzeddin Keykâvüs'ün Bir Mülknâmesi", *VD*, c.8, (1969), s.57-66.

²² Mehmet Altay Köymen, "Türkiye Selçuklu Devletinde Ekonomik Hayat", *Türk Dünyası T.D.*, sy.65, (1992), s.26, s.16-27,

²³ Tülay Metin, "708/1308-1309 Tarihli Hüsâmeddin El-Haci Dilenci Vakfiyesi", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:14, Yıl:14, Sayı:1, 14:211-230, s.226. Bu vakfiyede Hüsâmeddin el-Haci Dilenci'nin İmam Fazıl Şehabeddin Ahmed ve Ebû Yezid adında iki erkek evladı ve Ayşe adında bir kız çocuğu olduğu, vakfın gelirlerinin de evlatlarının son bulması halinde Ulu Camii (Cami-i Kebir) nin giderleri için tasarruf edileceğinden bahsedilmektedir.

Bu konuda bir örnek ele alacak olursak; Celâleddin Karatay Kervansarayına ait Vakfın geliri şöyledir²⁴: Sarahor (Karatay köyü, onbeş dükkanı olan büyük bir köydür), Likedon köyü, Güney köyü, bir han, 45 parça ayrı yerlerde tarla, Kayseri’de 12 ev, bir fırın. Celâleddin Karatay Medresesine ait Vakfın geliri ise şöyledir²⁵ : Divriği’ye bağlı Hornavıl köyü, Konya’da Çaşnigir kapısında bir parça arazi, Konya’da bir han ve yanında bir parça arazi, yanında üç dükkan, Konya’da sultan kapısında beş dükkan bir hücre. Sonradan zeyl ile eklenen: Kömese, Orduözü ve Köralma adlı üç köy. Celâleddin Karatay Mescid ve Zaviyesine ait Vakfın geliri şöyledir²⁶: Konya’da Sızma köyü, kasaplar çarşısında bir dükkan, kunduracılar çarşısında bir dükkan, bir fırın, bir parça arazi.

Celâleddin Karatay’a ait vakıfların gelirlerine bakıldığında bir devlet adamının sahip olduğu servetin büyüklüğü anlaşılmaktadır. Devletin en üst kademelerinde çalışan Celâleddin Karatay bu serveti devlet eliyle kazanmıştır. Tabi bu düzeyde zengin emirler her devirde bir ya da birkaç tanedir. Bugün ancak önemli mimari eserler bırakan veya vakfiyeleri olanlar bilinmektedir.

Osman Turan, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde uygulanan ıktâ ve tımar sistemleri sayesinde sağlam ve sıhhatli bir toplum oluştuğunu belirtir. Bu sistemde topraksız köle köylüleri olmadığını söyler. Selçuklu ve Osmanlı Devleti bütün toprakları devlet mülkiyetine alarak ıktâ sahipleri aracılığı ile devlet hesabına kullanmışlardır²⁷.

M. A. Köymen servetin birikimi konusunda şunları söyler, “*Servet daha ziyade devletin başında bulunan hanedan mensupları ile devletin hizmetinde bulunanlarda toplanıyordu. Halkın elinde servet ve sermaye birikimi olmadığı saydığımız alt yapıların pek çoğunun hükümdarlar başta olmak üzere devlet adamları tarafından yaptırılmasından anlaşılıyor. Nitekim kaynaklar sivil veya asker Selçuklu devlet adamlarının sürdükleri son derece lüks hayatı uzun uzun anlatırlar. Anadolu halkının Moğol hâkimiyeti altında bile eğlenceye ne kadar düşkün olduğu bir ara Kayseri’ye kadar gelen Baybars’ın dikkatini çekmiştir.*”²⁸.

M. Akdağ, Türkiye Selçuklu Devletinde siyasi iktidarın aynı zamanda ekonomik olarak da en güçlü konumda bulunduğunu Mevlana’nın ev temsili

²⁴ Osman Turan, “Celâleddin Karatay Vakıfları Ve Vakfiyeleri”, s.63-65 -111-112.

²⁵ Osman Turan, a.g.m., s.80-81.

²⁶ Osman Turan, a.g.m., s.89.

²⁷ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti*. s124.

²⁸ M. Altay Köymen, “Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomik Politikası”, *Belleten*, c.L, sy.198, (1986), s.613-620, s.619.

ile açıklar. Mevlana evleri şöyle sıralar: 1- Sultan ve Melikler 2- Emirler 3- Tüccar ve İğdişler 4- Zanaat erbabı. M. Akdağ bu sıralamada müderris derviş gibi ilim erbabı ile zanaatkârların dükkânlarında çalışan işçilerin hangi sınıfta oldukları hakkında söyleyecek sözü olmadığını belirtir²⁹. Osman Turan Müderrislerin gelirlerinin yıllık ortalama 100-1500 dirhem olduğunu belirtmektedir (Altunaba yılda 800, Gök Medrese aylık 150, Cacaoğlu yıllık 150 dirhem müderris maaşı verirdi). Karatay Medresesinde ise vakıf gelirleri, masrafları çıkıldıktan sonra, on parçaya bölünür biri müderrise verilir³⁰. Muid ise yaklaşık yıllık 300 dirhem alırdı. Karatay vakfiyesine göre maaş sıralaması şöyle idi: Müşrif (teftiş) 500 gümüş dirhem, 50 mud³¹ zahire; Muhasebeci 300 dirhem 24 mud zahire; İmam, muzif (karşılayıcı) ve afif (günlük işler), aşçı 200 dirhem 24 mud zahire; Hancı, münferid atlı (faris) 150 dirhem 24 mud zahire³².

Yukarıdaki maaşlara bakarak müderrislerin vasıflı ve vasıfsız işçilere nazaran dört veya altı kat maaş aldıkları görülmektedir. Bu ekonomik gelirle bile müderrislerin ülkedeki ekonomik sıralamada zanaatkârlardan sonra geldiği veya onlara yakın olarak 5. sırayı aldıkları söylenebilir.

M. Akdağ şehirlerde zenginleşen insanların Hristiyan değil Müslüman Türkler olduğunu ifade eder. Zenginleşen Müslüman Türklerin bağ ve bahçeleri, han, hamam ve dükkânları vardı yani zenginlik gayrimenkule dayanıyordu³³. Kırsalda ise sadece büyük sürü sahibi zenginler vardı. Ancak hükümdarlar ve emirlerin topladığı vergi ve diğer gelirlerin, çiftçinin, hayvancılık yapanın, zanaatkârın ve tüccarın gelirinden çok fazla olduğu anlaşılmaktadır.

3. Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki Sosyal Kurumların Teşekkülünde Rol Oynayan Kişiler

3.1. Muîneddin Pervâne

Pervâne Muîneddin Süleyman aslen Horasanlıdır. Köseadağ (1243) bozgunu sonrasında Moğollarla sulh yapan vezir Mühezzibüddin Ali bin Muhammed'in oğludur. II. İzzeddin Keykâvus ile Rükneddin Kılıç Arslan arasında cereyan eden taht mücadeleleri esnasında Rükneddin Kılıç Arslan'ın en etkili emirlerinden biridir. İki Selçuklu sultanı 658 (1259/1260)

²⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, c.I, İstanbul (1995), s.14-15.

³⁰ Osman Turan, a.g.m., s.76-77.

³¹ Müd : ¼ Sa'a eşit bir ölçü birimidir. 832 gr. Normal bir kimsenin iki avucunu buğday yığımına daldırıldığında ele gelen buğday miktarı

³² Osman Turan, a.g.m., s.113-114

³³ Mustafa Akdağ, a.g.e., s.14.

senesinde Hulâgü'nün huzuruna çıktığında Rükneddin Kılıç Arslan Mu'ineddin Süleyman'ı da beraberinde getirmişti. Mu'ineddin Süleyman eline geçirdiği bu fırsatı iyi değerlendirip bütün zekâ ve hünerlerini iyi bir şekilde kullanarak Moğol Hanı Hulâgü'yü öyle bir tesiri altına aldı ki Hulâgü bu tesirin etkisiyle Rükneddin Kılıç Arslan'a "*Bundan böyle bir mesele için ondan başka kimse gelmesin*" dedi. Bu olay Pervâne Süleyman'ın itibarının artmasını sağladığı gibi Anadolu'da en etkili siyasi şahsiyet konumuna yükselmesinde de etkili oldu³⁴. Hulâgü ile görüşmesi sonrasında Anadolu'daki nüfuzunu arttıran Pervâne Süleyman, bu sefer Selçuklu ülkesini tek sultanın idaresi altında birleştirme amaçlı bazı girişimlerde bulundu. Bu hususta İzzeddin Keykâvus'un veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'ye gizlice haber gönderip Rükneddin Kılıç Arslan'ın tarafına geçmesi halinde Anadolu'nun tek vezirinin kendisi olacağı sözünü verdi. Bu sözü ile Fahreddin Ali'yi Rükneddin Kılıç Arslan'ın safına çeken Mu'ineddin Süleyman, II. Keykâvus'un saf dışı bırakılmasında etkili oldu³⁵.

Rükneddin Kılıç Arslan'ın sultanlığı döneminde gücünü her geçen gün arttıran Pervâne Süleyman, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde ise devlet yönetimini tamamen kontrolü altına aldı. Devlet yönetiminde bulunan kişiler artık Mu'ineddin Süleyman'ın yakınları ya da kendi yetiştirdiği adamlardı³⁶. Pervâne Süleyman bu dönemde o kadar büyük bir güce, üne ve servete ulaştı ki bazı komşu ülkelerde onun Türkiye Selçuklu Sultanı olduğunu sananlar bile vardı³⁷.

Mu'ineddin Pervâne'nin servetinin kaynağı ile alakalı şunları söylemek mümkündür:

1- Türkiye Selçuklu Devletinde uzun yıllar vezirlik ve Maliye bakanlığı görevleri yapmış bir baba ve dedenin mirasçısı olarak varlıklı bir şekilde hayata atılmıştır.

2-Gürcistan Kraliçesi Rosudan'ın kızı Prenses Tamar gibi büyük kişisel serveti olan bir kadınla izdivaç yapmıştır.

3-İktidarda bulunduğu dönemde Şebinkarahisar, Tokat ve Niksar'ı tümünden Amasya'yı ise kısmen kendine ikta ettirmiştir.

³⁴ Aksarâyî, a.g.e., s.45; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul (2004), s.540.

³⁵ Aksarayı, a.g.e., 51; Ahmet Balantekin, Mehmet Suat Bal, a. g. e.

³⁶ Aksarayı, a.g.e., 71; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi C. II*, İstanbul (2014), s. 213.

³⁷ Nejat Kaymaz, *Pervâne Süleyman (13. Yüzyılın İşbirlikçi Emiri Mu'ineddin Süleyman)*, İstanbul (1999), s.34.

4-Sinop Limanı ve vilayetini mülkiyetine almış buranın ticari gelirlerine ve vergilerine sahip çıkmıştır. Muineddin Pervâne'den dolayı Sinop ve çevresinde teşekkül eden beylik Pervâneoğulları beyliği olarak anılmıştır.

5- III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in küçük yaşta tahta çıkmış olması nedeniyle devlet yönetimi ile alakalı her mevzuda söz sahibi olduğu gibi ülkenin resmi veya özel tüm gelirlerini de kontrolü altına almış, Moğollara verilen yıllık vergi ayrıca Selçuklu Ordusu ve Anadolu'da bulunan Moğol birliklerinin ihtiyaçları tedarik edildikten sonra geriye kalan parayı istediği gibi değerlendirme imkânına sahip olmuştur³⁸.

Muineddin Pervâne siyasi hayatı boyunca hep Moğol yanlısı bir duruş ortaya koymuştur. Ancak ahir ömründe Anadolu'daki Moğol tahakkümüne son vermek için yazdığı mektuplarla Memlûk Sultanı Baybars'ı Anadolu'ya davet etmiş ve onun desteğini alarak Anadolu'daki Moğol tahakkümüne son vermeyi amaçlamıştır. Pervâne ve diğer Selçuklu Beylerinin daveti üzerine Baybars 1277 Nisanında büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelmiş, Elbistan civarında Moğol ordusu ile yaptığı savaşı kazanmıştır. Muineddin Pervâne sultan Baybars'a elçi göndererek tebriklerini sunmuştur. Baybars'ta ona Kayseri'ye gelip mevkisini almasını ve her türlü ihsanlara mazhar olacağını söylemiş ancak Moğolların yeniden toparlanıp geleceğinden çekinen Pervâne buna cesaret edemeyip Baybars'ı oyalama yoluna gitmiştir. Pervâne'nin samimiyetinde tereddüde düşen Sultan Baybars onun ikili oynama ihtimalini düşünerek Seyfeddin Çalış'ı Kayseri Valisi olarak atayıp ülkesine geri dönmek üzere yola koyulmuştur. Bu sırada Abaka Han da büyük bir ordu ile Anadolu'ya gelerek cengin yapıldığı Elbistan tarafına gitmiş, savaş alanında Moğol askerleri dışında Selçuklu askerleri ve kumandanlarından ölen olmadığını görünce Pervânenin ihanetine kanaat getirmiştir. Ayrıca bu sırada İzzeddin Aybek'in Abaka Han'a Muineddin Pervâne'nin Baybars'a elçiler ve mektuplar gönderip onu Anadolu seferine teşvik ettiğini söylemesi de bu durumu teyit ederek Pervâne'nin ihanetini tescillemiştir. Nitekim Abaka Han onun bu ihanetinin cezasını 2 Ağustos 1277 senesinde kılıç darbeleriyle öldürterek vermiştir³⁹.

3.2. Mübarizeddin (Atabey) Ertokuş

Mübarizeddin Ertokuş, Türkiye Selçuklu Sultanlarından I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211), I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve I. Alâeddin Keykubâd (1220- 1237)'in sultanlığı döneminde Antalya ve Isparta havalisinin valiliğini yaptı. II. Kılıç Arslan'ın veliyaht tayin ettiği

³⁸ Nejat Kaymaz, a.g.e., s.34-43.

³⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l- Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçukname)*, c. II, Türkçe Trc., Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 197-198-199; Ali Öngül, a.g.e., s. 218-219-221-222-223-224.

Gıyâseddin, pederinin vefatından sonra biraderi Rükneddin Süleyman-şah'a karşı mevkiini muhafaza edemedi ve Konya'yı terk ederek evvel Suriye'ye sonra da İstanbul'a gitmek (593-1196/1197) zorunda kaldı. Sultan Gıyâseddin, bu cebri yolculuğu sırasında Mübarizeddin Ertokuş'u da yanında götürdü⁴⁰. Rükneddin Süleyman-şah'ın 600 (1203/1024) de vefatı üzerine Mübarizeddin Ertokuş, Sultan Gıyâseddin ile birlikte tekrar Anadolu'ya döndü. Gıyâseddin Keyhüsrev 601 (1204/1205) senesinde ikinci defa Türkiye Selçuklu tahtına çıkınca daha çok ticari maksatlar nedeniyle 603 (1206/1207) de Antalya'yı fethetti. Mübarezeddin Ertokuş fethi gerçekleştiren komutanlardan biriydi ve bu olay sonrasında Antalya subaşılığına getirildi. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatına kadar da bu bölgenin valiliğinde kaldı. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatı ile İzzeddin Keykâvus ile biraderi Alâeddin Keykubâd arasında zuhur eden taht kavgalarını fırsat bilen şehir halkı ayaklanarak Selçuklu hâkimiyetine kısa bir süreliğine de olsa son verdi. Ancak İzzeddin Keykâvus biraderini Ankara muhasarasında teslim aldıktan sonra tekrar Antalya'yı fethetti ve bu bölgenin idaresini yine Mübarizeddin Ertokuş'a verdi⁴¹. Ertokuş Alanya'nın fethinden sonra Silifke, Manavgat, Anamur ve Maraş üzerinden Çukurova'ya kadar olan bölgeyi fethederek Akdeniz'deki yerleşim yerlerini ve limanları Türkiye Selçuklu sınırlarına dâhil etmeye muvaffak oldu. I. Alâeddin Keykubâd döneminde Mübarizeddin Ertokuş'un sahillerin güvenliğini sağlamakla görevli olduğu anlaşılmaktadır. Üç kez üst üste Antalya ve Isparta bölgesinin valiliğine getirilen Ertokuş'un Selçuklu sultanları ile saygı ve güvene dayalı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. Mübarezeddin Ertokuş'un daha çok Isparta ve çevresinde hususiyle de Atabey ilçesinde imar faaliyetleriyle meşgul olduğu görülmektedir. Ertokuş'un siyasi hayatı ve inşa ettirdiği mimari eserler hakkında vakfiyesinden bilgi edinmekteyiz. Mevzu bahis olan vakfiyede Ertokuş, Isparta vilayetinin Atabey ilçesinde Medrese ve Türbe ile Gelendost-Eğirdir yolu üzerinde yer alan Ertokuş Kervansarayını inşa ettirmiştir. Bahsi geçen eserler günümüze kadar özgün haliyle ayakta kalmayı başarmıştır⁴². İbnî Bibî, Atabek Mubarizeddin Ertokuş'un Erzincan'a tayin edildiğinde çok sayıda asker ve büyük bir hazine ile görev mahalline gittiğini nakleder⁴³. Vakfiyesinde tevliyeti azadlı kölesi Armağanşah üzerine yapması ise çocuğu olmadığını gösterir⁴⁴.

⁴⁰ İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi* (İslam Tarihi) C. XII, Türkçe Trc., Ahmet Ağırakça, Abdükerim Özeydin, İstanbul 1987, s.80; Osman Turan, "Mübârizeddin Ertokuş Ve Vakfiyesi", *Belleten*, 1947, C.XI, sy., 41-44, s.415.

⁴¹ Osman Turan, "Mübârizeddin Er-Tokuş Ve Vakfiyesi", s.415-416.

⁴² Nermin Şaman Doğan, "Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş" *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.27, sy., 1, Haziran 2010, 231-232.

⁴³ İbn Bibî, a.g.e., s. 368.

⁴⁴ Osman Turan, "Mübârizeddin Er-Tokuş Ve Vakfiyesi", s.420.

3.3. Celâleddin Karatay

Türkiye Selçuklu Devletinin en parlak dönemini idrak eden Celâleddin Karatay, sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra, devletin içte ve dışta yaşanan olaylar karşısında gerçekleşen sarsıntıları yatıştırmak ve önlemek suretiyle ön plana çıkmış önemli bir devlet adamıdır. Bu dönemde sultanların yaşça küçük olması veya dirayetten yoksun zayıf şahsiyetler olması ayrıca hariçten her geçen gün artarak devam eden Moğol müdahalesi, devlet adamları arasında mevkiî elde etme yarışına zemin hazırlamıştır. Bu sıkıntılı ortamda ciddi çalkantılar meydana getirdiği bir dönemde Celâleddin Karatay'ın dirayetli duruşu Türkiye Selçuklu Devletinin şeref ve birliğinin muhafaza edilmesinde ciddi manada etkili olmuştur⁴⁵.

Celâleddin Karatay'ın soyu ile alakalı yerli ve yabancı müverrihler tarafından ileri sürülen birçok farklı görüş vardır. Her ne kadar bazı yabancı kaynaklar onun aslen Türk olabileceğini vurgulamış olsa da mühim Selçuklu müverrihleri onun mühtedi olduğu hususunda ittifak etmektedirler. Bu hususta Ab'ül-Farac "*Kanya (Konya)'da Sultan Alâeddin'in kölesi olup ismi Celâleddin Karatay olan bir asilzâde vardı.*"⁴⁶ der. Claude Cahen onun Rum asıllı azatlı bir köle olduğunu,⁴⁷ İbni Bibi ise "*Rum asıllı bir köle idiyse de özellikleri bakımından bir efendinin ve bir zahidin özelliklerine sahipti*"⁴⁸ diyerek onun Rum asıllı bir mühtedi olduğunu nakleder. O. Turan ise Ab'ül-Farac ve İbni Bibi'nin naklettiği bu bilgilere dayanarak şu yorumda bulunur. O devirde yazılan vesikalarda mutat olduğu üzere bir mühtedinin (dönme) babasının adı daima Abdullah olarak değiştirildiği göz önünde bulundurulursa, Karatay'a ait vakfiye ve kitabelerde adının her yerde Karatay bin Abdullah şeklinde kaydedilmiş olmasının sebebi anlaşılır ve onun Müslüman olmayan bir aileden geldiğine dair şüphe bırakmaz⁴⁹ diyerek Celâleddin Karatay'ın mühtedi olduğunu söyleyip kafalardaki şüpheleri izole eder.

Celâleddin Karatay I. Alâeddin Keykubâd ve halefleri döneminde farklı zamanlarda sırasıyla emir-i devât, emir-i taştane, hazinedâr-ı hâss, naib ve atabey gibi mühim vazifelerde bulundu⁵⁰. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine iki büyük kardeşin saltanattan azledilerek küçük kardeşin

⁴⁵ Osman Turan, "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s.17.

⁴⁶ Gregory Ab'ül-Farac, *Ab'ül-Farac Tarihi*, C. II, Türkçe Trc., Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999, s.549.

⁴⁷ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Türkçe Trc., Erol Üyepazarıcı, İstanbul 2014, s.244.

⁴⁸ İbn Bibi, a.g.e., s. 125.

⁴⁹ Osman Turan, "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s.19.

⁵⁰ Zehra Odabaşı, "Celâleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri" *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, Konya 2013, s.579.

tahta oturtulmasını uygun bulmadı. Beğlerbeği Yavtaş ve diğer emirlerle de bu hususta görüş birliğine vararak her üç kardeşi saltanat tahtına oturttu⁵¹. Celâleddin Karatay her üç kardeşe kuran ve hadislerden öğüt vererek onların “*bal ve süt gibi birbirleriyle kaynaşıp*”⁵² uyum içinde yaşamaları telkininde bulundu. Karatay döneminde üç kardeş devlet yönetimini uyum içinde sürdürdü. Lakin Celâleddin Karatay’ın 652 senesinde vefatı üzerine kardeşler arasında oluşan ittifak ihtilafa dönüştü⁵³. Kardeşler arasında taht kavgalarının başlaması bize Karatay’ın ülkede birlik ve düzeni kurmada önemli bir denge unsuru olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Elimizde bulunan muhtelif kaynaklar Karatay’ın dindar, mütevazı ve hayırsever bir kişiliğe sahip olduğu hususunda ittifak etmektedirler. İbni Bibi onun gecelerini namazla, gündüzlerini oruçla geçirdiğini, et yemekten, nikâhlısına yaklaşmaktan uzak durmaya çalıştığını ayrıca cömert ve hayırsever bir kişiliğe de sahip olduğunu nakleder⁵⁴. Abu'l-Farac da onun için “*kendisi et yemekten, şarap içmekten ve evlenmekten sakınan bir zahid idi. İyi ve merhametli bir adamdı.*”⁵⁵ der. Anonim Selçuknâme (2014: 45) ise onu bu ve benzeri özelliklerinden dolayı peygamberlerin ashabına benzetir⁵⁶. Bu hususta Aksarâyî’nin naklettiği şu olay kayda şayandır.

*“Elbistan yolu üzerinde Zamantı vilayetinde yaptırdığı ribat (kervansaray) tamamlanınca onu görmek için Kayseri’den hareket etti. Oraya yaklaşınca pişman olarak geri döndü. Bunu yaparken o büyük binayı görünce gönlüne kibir gireceğini, o kibirle sevap işlerinden mahrum kalacağını düşündü. Yeryüzünde örneği bulunmayan o görkemli binayı başından sonuna kadar yaptırmasına rağmen görmedi. Binanın (imaret)hesap ve masraf defterlerini kendisine getirdikleri zaman orada yapılan harcamadan geriye çok miktarda para kaldığını görünce emri üzerine bütün evrağı yaktılar. Çünkü bakiye yüzünden mutemetlere, amelelere, ustalara (esâtize) ve ücret sahiplerine (erbab-ı uçur) sıkıntı gelmesini ve onların borçlu görülmesini istemedi.”*⁵⁷

İbni Bibi Celâleddin Karatay’ın hayrat için memleketlerde ve yollarda mescit, medrese, kervansaray ve tekke gibi hayır müessesesi yaptırmadığı hiçbir bölge ve belde kalmadığını nakleder⁵⁸. İbni Bibi’nin bu beyanı her ne

⁵¹ Aksarâyî, a.g.e., s.28.

⁵² *Tarih-i Âl-i Selçuk* (Anonim Selçuknâme),Türkçe Trc.,Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Ankara (2014), s.45.

⁵³ Aksarâyî, a.g.e., s.28-29.

⁵⁴ İbn Bibi, a.g.e., s. 125.

⁵⁵ Gregory Ab’ül-Farac, a.g.e., s.549

⁵⁶ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, a.g.e., s.45.

⁵⁷ Aksarâyî, a.g.e., s.28.

⁵⁸ İbn Bibi, a.g.e., s. 125.

kadar abartılı olsa da bize Celâleddin Karatay'ın bahis mevzu olan yapılardan çok sayıda eser meydana getirdiğini gösterir. Lakin vakfiye, kitabe ve diğer kaynaklar vasıtasıyla bilgi sahibi olduğumuz hayratları kervansarayı, Konya'daki medresesi ve Antalya'da yaptırdığı dâr es-Sulehâ'sından ibarettir⁵⁹.

3.4. Emir Caca Bey

Bahaeddin Caca oğlu Nureddin Cibril'in Ceceli adıyla tanınan ve İlhanlı soyuna mensup olduğu düşünülen bir aşiret beyinin oğlu olarak 1240 yılında doğduğu sanılmaktadır. Pervâne Muîneddin Süleyman'ın siyaset sahnesinde ön plana çıkmasından önce Caca Bey hakkında sağlıklı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kırşehir emiri olmadan önce Eskişehir yöresinde aynı vazifede olduğu sanılmaktadır. 1261 yılında uç bölgelerinde başlayan karışıklıklar Anadolu'nun muhtelif yerlerinde isyanların çıkmasına neden olmuştur. Bu isyanlardan biri de Aksaray civarında Emir-i Ahur Esendi tarafından çıkarılmıştır. Salime kalesine kapanıp 6 ay boyunca asiliğini sürdüren bu kişiyi ortadan kaldıran Emir Caca Bey, bu olay sonrasında Muîneddin Pervânenin dikkatini celbetmeyi başarmıştır. Emir Caca Bey bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra 1262 de hamisi olan Muîneddin Pervânenin de etkisi ile Kırşehir emirliğine atanmıştır⁶⁰.

Anadolu'nun buhranlı günlerinde yaşamış olan Caca Bey'in maceralı bir hayat yaşadığını söylemek mümkündür. Zira kendisi kaynaklarda her ne kadar Kırşehir emiri olarak anılsa da Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yaşanan pek çok siyasi ve askeri olaya katılması onun etkin bir siyaset adamı olmasını sağlamıştır⁶¹.

Caca Bey Muîneddin Pervâne gibi din adamlarını dost edinerek onları hoşnut edecek icraatlarda bulunmuş ayrıca ilim adamlarına da sahip çıkıp onlara imkânlar sunmaya çalışmıştır. Caca Bey'in bu konuya emsal teşkil edecek en güzel icraatlarından biri de hiç şüphesiz kendi adıyla anılan medreseyi yaptırmış olmasıdır. Kırşehir il merkezinde bulunan bu şaheser bugün bile haşmetli yapısı ile ayakta durmaktadır. Günümüz şartlarında bile büyük maddi kaynaklar gerektiren bu medresenin inşası yanında, vakıfnamesinde de yazılı olduğu halde, işleyişi için büyük miktarlarda paraların ayrılması onun dindar, ilmi faaliyetlere önem veren bir hayırsever devlet adamı olduğunu ortaya koymaktadır⁶².

⁵⁹ Osman Turan, "Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", s.49-50.

⁶⁰ Ahmet Şimşek, *Caca Bey ve Medresesi*, Kırşehir (2006), s.10-11.

⁶¹ Ahmet Şimşek, a.g.e., s.19.

⁶² Ahmet Şimşek, a.g.e., s.19-20.

3.5. Sahip Şemseddin Cüveyni

Sahip Şemseddin Cüveyni, İsfahanlı Bahaüddin-i Cüveyni'nin oğludur. Biraderi Alaüddin Ata Melik ise Argun Han'ın kâtipliğini yapıp, Hulâgû Han'ın hizmetinde bulunmuş ve Bağdat valiliği yapmış önemli biantaluyar devlet adamıdır. Şemseddin Cüveyni'nin Moğollara bağlı onların güvenini ve sevgisini kazanmış bir kardeşinin olması onun da devlet kademesinde görevlendirilmesinde etkili olmuştur⁶³.

Şemseddin Cüveyni sadece önemli bir siyaset adamı değil aynı zamanda Arap ve Acem dillerinde yazılmış şiirleri olan bir şair, yine ilim ve sanat banisi olan mühim bir tarihi şahsiyettir. 661(1262/1263) senesinde Hülâgû Han tarafından İlhanlı Devleti'nin en yüksek mevki olan Sahib-i divanlığa terfi ettirilmiş ve Ahmet Teküdar'ın vefatına kadar üç hükümdar döneminde aralıksız olarak bu vazifeyi ifa etmeye çalışmıştır. 667 (1268/1269) senesinde çok karışık bir hal almış olan Anadolu işlerini yoluna koymak için İlhanlı Han'ı tarafından maiyetine büyük bir askeri kuvvet verilerek Anadolu'ya gönderildi. Karamanoğlu Mehmed Beyin çıkarmış olduğu geniş çaplı isyan hareketini bastırıp Anadolu'da sükûnu tesis ettikten sonra mali işleri yoluna koyup oğlu Harun'u Anadolu işlerini takip etmesi için kendi yerine vekil olarak bırakarak vazifesine döndü⁶⁴.

Dönemin önemli müelliflerinden olan Aksarâyî, Şemseddin Cüveyni hakkında *“Vezirlik sırasında ayağını doğruluk basamağı üzerine tam bir şekilde oturttu. Ülkenin nizamını tamamen adalet kanunu üzerine kurdu.”*⁶⁵ Diyerek Cüveyni'nin vezirliği sürecinde kısmen de olsa ülkede halkın adilane bir muameleye tabi olduğunu zikreder.

Şehzade Argun ve Maed al-Mülk Yezdi'nin her fırsatta Şemseddin Cüveyni ve ailesi aleyhinde yaptıkları faaliyetler neticesinde Abaka Han'ın eski vezirine karşı itimadı kırılmıştı. Abaka Han Şemseddin Cüveyni ve onun atadığı kişilerin denetlenmesi için Maed al-Mülk Yezdi'yi görevlendirmiş ayrıca İlhanlı divanından çıkacak kararların altında yalnız Şemseddin Cüveyni'nin mührünün değil aynı zamanda Maed al-Mülk'ün de mührünün bulunmasına karar vermişti. Cüveyni artık bu dönemde Abaka Han'ın onur kırıcı muamelelerine maruz kalmıştır. Ancak Ahmet Teküdar'ın İlhanlı tahtına oturmasıyla eski nüfuzunu yeniden elde etmiş ve bu dönemde Maed al-Mülk'ün azl ve idam edilmesiyle de İlhanlı ülkesinde handan sonra en yetkili kişi olarak kalmıştır⁶⁶.

⁶³ Orhan Cezmi Tuncer, Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar, Ankara (1986), s.43.

⁶⁴ M. Fuad Köprülü, “Cüveyni” md., *MEB İslam Ansiklopedisi* C. III., İstanbul (1978), s.255-256

⁶⁵ Aksarâyî, a.g.e., s.60.

⁶⁶ M. Fuad Köprülü, a.g.e., s.256

Ahmet Teküdar'la girdiği taht mücadelesini kazanan Argun Han'ın İlhanlı tahtına oturmasıyla Şemseddin Cüveyni için işler yeniden tersine dönmeye başlamıştır. Şemseddin Cüveyni Argun Han'ın tahta çıkmasıyla kendisi için sıkıntılı günlerin başlayacağını anlamış bunun için İsfahan'a kaçmıştır. Zira eski hasmı Argun'un tahta çıkması kendisi için büyük bir felaket olmuştur. Nitekim Argun Han'ın ilk icraatlarından biri 1284 yılında Şemseddin Cüveyni ve ailesini feci bir şekilde öldürmek olmuştur. Bu dirayetli vezir Sivas'ta Çifte Minareli Medrese gibi bir şaheseri yaptırarak Anadolu'nun bayındır hale gelmesinde katkıda bulunmuştur⁶⁷.

Şemseddin Cüveyni ve ailesi takip ettikleri İslam siyaseti ve yaptırdıkları hayır kurumlarıyla halkın büyük bir kısmının sempatisini kazanmıştır. Şemseddin ve ailesi dönemin hükümdarları gibi debdebeli bir hayat sürmüşlerdir. Özellikle Şemseddin'in uzun yıllar süren memuriyet hayatında büyük servet sahibi olduğu bunu da arazi ve emlak gibi gelir getirecek yerlere yatırdığı bilinmektedir. Geyhatu dönemindeki tutulan mali kayıtlara göre ondan alınarak hükümdarın hassa emlakına ilave olunan arazi ve emlakın senelik varidatı 10.000 dinar tutuyordu. Şemseddin Cüveyni ve ailesinin bu kadar servete sahip olması çevrede hırs ve haset duyguları uyandırarak birçok düşmanlar peyda edeceği pek tabii idi. Bütün bunlara rağmen Şemseddin Cüveyni'nin uzun süre mevki ve nüfuzunu muhafaza etmesi onun ince bir zekâya sahip olduğunun göstergesidir⁶⁸.

3.6. Sâhip Ata Fahreddin Ali

Türkiye Selçuklu Devleti'nde farklı görevlerde bulunmuş bu kıymetli devlet adamının nerede ve hangi tarihte doğduğu, babası ile büyük babasının ne işlerle meşgul olduğu, hususunda elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁶⁹.

Sâhip Ata Fahreddin Ali, emir-i dâd, saltanat naibliği ve vezirliği ile 40 yılı aşan hizmetleri, büyük hayır müesseseleri ve abideleri ile önemli bir mevkii işgal eder. Moğol tahakkümünün arttığı bir dönemde bu zorlu görevleri ifa etmeye çalışan Fahreddin Ali Moğolların kudreti karşısında muvaffakiyet imkânı göremediğinden daima onlarla iyi geçinme yoluna gitmiştir. Bu duruşu sayesinde Moğollar nezdinde de itimat edilip saygı duyulan bir kişi olarak görülmüştür. Bunun içindir ki Muinüddîn

⁶⁷ M. Fuad Köprülü, a.g.e., s.256; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, Ankara (1969), s.,59.

⁶⁸ M. Fuad Köprülü, a.g.e., s.258

⁶⁹ Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara (1986), s.42; M. Ferit ve M. Mesut, *Selçuk Veziri Sahip Ata İle Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul (1934), s.25-26.

Pervâne'nin kurduğu bir siyasi tuzak sonucunda kısa süreliğine görevinden uzaklaştırılmış olsa da Moğollar tarafından yeniden mevkiine çıkarılmıştır.⁷⁰ O servetini hep hayır kurumları yapmaya harcadığından Anadolu'da Ebul-Hayr (Hayır Babası) ve Ata namı ile anılmıştır⁷¹.

Fahreddin Ali, henüz Emir-i Dadlık gibi bir vazifedeyken İshaklı Kervansarayı'nı yaptırması bize onun servetinin tamamının makamdan gelmediğini ecdadından da miras kalan bazı mal varlıklarının olduğunu göstermektedir. Zira Türkiye Selçuklu Devleti'nde kervansaray gibi büyük maddi kaynak gerektirecek eserlerin genellikle sultan ve vezir gibi mevkileri işgal eden kişiler tarafından yaptırıldığı görülecektir.

Kaymaz, Pervâne Süleyman adlı eserinde Vezir Fahreddin Ali'nin serveti hakkında bilgi verirken kendisine ve oğullarına ait ıktalar dışında günde 7000 dirhem geliri olduğunu ve kapısında 200 asker beslediğini söyler⁷². Ayrıca Aksarâyî de 1285 senesinde Şehzade Geyhatu Anadolu'ya Türkmen faaliyetlerini kontrol altına almak için geldiğinde Moğol askerlerinin giderlerinin devlet hazinesi boşaldığından karşılanamadığını bu sorunu şahsi hazinesinden 400.000 dirhemlik bir meblağı Erzincan'a gönderen Sahip Ata Fahreddin Ali'nin çözdüğünü söylemektedir⁷³. Aksarâyî'nin zikrettiği bu hadise bize Sahip Ata Fahreddin Ali'nin büyük bir servete sahip olduğunu göstermenin yanında vatani ve milleti için mal varlığını yeri geldiğinde gözünü kırpmadan feda edebilecek bir erdeme sahip olduğunu da göstermektedir. Argun Han'ın ağır vergi talepleri sonucunda kederinden hastalanan Fahreddin Ali, 2 Kasım 1288 Pazartesi günü Akşehir'in Nadir Köyünde vefat etmişti⁷⁴.

Sonuç

Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti zamanında çok sayıda kervansaray, köprü, medrese, cami, darüşşifa ve kümbet yapılmıştır. Bu eserlerin çoğunluğu hala ayakta ve bir kısmı da kullanılmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti Türk İslam eserleri ile Anadolu'yu mamur hale getirmiştir.

Anadolu'da devasa boyutta ve çok sayıda mimari eserin yapılmasını sağlayan siyasi ve ekonomik gücü elinde tutan başta hükümdarlar olmak üzere yönetici zümre olmuştur. Moğol istilasından önce I. İzzeddin

⁷⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 607; a.g.e., s.71-72-73.

⁷¹ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, (2014), s.600.

⁷² Nejat Kaymaz, a.g.e., s.41.

⁷³ Aksarâyî, a.g.e., s.115.

⁷⁴ *Tarih-i Âl-i Selçuk* a.g.e., s.56; Aksarâyî, a.g.e., s.118-119; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 607.

Keykâvus, II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve I. Alâeddin Keykubâd gibi hükümdarlar büyük mimari eserler yaptırmışlardır. Moğol istilasından sonra ise Türkiye Selçuklu Devleti'nde Hükümdarların ikinci plana düştükleri Celâleddin Karatay, Pervâne Muinüddîn Süleyman ve Sahip Ata Fahreddin Ali gibi Moğol destekli devlet adamlarının ön plana çıkıp çok sayıda mimari eserler yaptırdıkları görülmektedir.

Türkiye Selçuklu Devletinde ekonomik güce sahip olan bu yönetici zümrenin gelir kaynağı savaş ganimetleri ve halktan toplanan vergilerdi. Ekonomik gücü elinde bulunduran bir diğer zümre ise kabile ve boy beyleri idi. Bunlar da hükmettikleri boy ve beldelerin büyüklüğü oranında zengindiler. Ayrıca ticaretin ve üretimin çok geliştiği Türkiye Selçukluları zamanında mutlaka zengin tüccar ve üretici sınıfı oluşmuştur. Ancak hükümdar ve beylerin topladığı vergi tüccar ve üretici sınıfın sermaye birikimi yapmalarına engel olmuştur. Bu sebepten tüccar ve üretici sınıfın büyük medrese veya kervansaray yapma imkânı olmamıştır.

Devlet sosyal kurumların inşasını şahısların inisiyatifine bırakmış devlet hazinesinden bir bütçe ayırmamıştır. Her ne kadar hükümdarlar ve devlet adamları çok büyük eserler inşa etmişlerse de bu eserler doğrudan değil dolaylı olarak devletin hazinesinin ürünü olmuş ve ancak şahısların tasarrufu olarak algılanmıştır.

Sonuç olarak Türkiye Selçuklu Devleti zamanında Anadolu'da hükümdarlar ve devlet adamları tarafından ölümsüz mimari eserler yapılmış ve bu müesseselerin devamı için vakıflar kurulmuştur. Ülkede tüccar ve üretici sınıfın mimari eserler yaptıramadıkları ve devletin imar faaliyetleri ile ilgili planlama yapan bir kurumunun olmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Süryanice'den İngilizceye Çev., Ernest A. Wallis Budge, İngilizce'den Türkçeye Çev., Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, C. I, İstanbul (1995).
- Aksarâyî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeret el-ahbâr ve müsâyeret el-ahyâr*, Haz. O. Turan, Ankara 1944; Türkçe trc. Mürsel Öztürk, Ankara (2000).
- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev., Mürsel Öztürk Ankara (2000).
- Arık, Fedâ Şâmil, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsadere", *5. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İst.1985), Tebliğler*, İstanbul (1986), s. 51-61.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı I-II*, İstanbul 1984.
- Bal, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy.19, s. 265-294, 2006.
- II. *İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, 2004.
- Balantekin, A. ve Bal, M. S., "Türkiye Selçuklu Devletinin Yıkılış Döneminin Hayırsever Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali (H.644-687/M.1246-1288)", *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 2015, Vol: 6, Issue: 21, s.82-104.
- Bayram, Mikail, "Selçuklu Veziri Kadı İzzeddin Tarafından Düzenlenen Bir Vakıf-name", *Ata Dergisi* (Nejat Göyünç özel sayısı), Konya 1997, S.VII, s.47-53.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Türkçe Çev., Erol Üyepazarcı, İstanbul 2014.
- Cantay, Gönül, *Anadolu Selçuklu Ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara (1992).
- Ferit, M., Mesut, M., *Selçuk Veziri Sahip Ata İle Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934.
- Hamdullâh Müstevfi-i Kazvînî, *Târîhi Güzîde*, Trk. Trc. Erkan Göksu, İstanbul 2015/ HAMDULLAH MUSTAWFI I-QAZWİNÎ, THE TARİK-I-GUZIDA, by Edward G. Browne, Leyden 1910, s. 486.
- İbn-i Bîbî, *el-Evâmir el-Alâiyye fi'l-ümûr el-Alâiyye (Selçuknâme)*, Tıpkı basım, Adnan Sadık ERZİ, Ankara 1956, Trk. trc. Mürsel Öztürk, c.I-II, Ankara 1996.
- İbnü'l Esir, *El Kâmil Fi't Tarih Tercümesi (İslam Tarihi)*, Türkçe Çev. Ahmet Ağırakça ve Mertel Tulum, C. XII İstanbul.

Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki Sosyal Kurumların Teşekkülünde Rol Oynayan Kişilerin 41
Siyasi ve Ekonomik Durumları

Kaymaz, Nejat, *Pervâne Süleyman (13. Yüzyulun İşbirlikçi Emiri Muinüddin Süleyman)*, İstanbul 1999.

Kayaoğlu, İsmet, "Turumtay Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1978, S.12. s.91-113.

Kayaoğlu, İsmet, "Selçuklu Vakfiyeleri ve İçerdikleri Sosyal Motifler," *Türkler*, 2002, C.7, s.281-285.

Köprülü, M. Fuad, "Cüveyni" md., *MEB İslam Ansiklopedisi C. III.*, İstanbul 1978, s.255-256.

Köymen, M. Altay "Türkiye Selçuklu Devletinde Ekonomik Hayat", *Türk Dünyası T.D.*, sy.65, 1992.

----- "Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomik Politikası", *Belleten*, C.L, sy.198, 1986, s.613-620.

Kuban, Doğan, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul 2002.

Metin, Tülay, "708/1308-1309 Tarihli Hüsâmeddin El-Haci Dilenci Vakfiyesi", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:14, Yıl:14, S:1, s.211-230.

Odabaşı Zehra, "Celâleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri" *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, Konya 2013, s.575-603.

Öngül, Ali, *Selçuklular Tarihi 2 (Anadolu Selçukluları ve Beylikler)*, İstanbul 2014.

Sahillioğlu, Halil, "II. İzzeddin Keykâvüs'ün Bir Mülknâmesi", *VD*, c.8, 1969, s.57-66.

Sevim, Ali ve Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)*, Ankara 2014.

Sivas Kültür Envanteri, Sivas'ın Kültür Belleği, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (erişim,15.09.2015), <http://www.sivaskulturenvanteri.com/cifte-minareli-medrese/>

Sönmez, Zeki, *Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989.

Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C.I, 1969, s.1-147.

Şaman Doğan, Nermin, "Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş" *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 27 S. 1, 2010, s. 231-251.

Şimşek, Ahmet, *Cacabey ve Medresesi*, Kırşehir 2006.

Temîr, Ahmet, *Kırşehir Emîri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989.

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme), Çev., Halil İbrahim Gök ve Fahreddin Coşguner, Ankara 2014.

Togan, A. Zeki Velidî, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti”, *THİTM*, c.1, İstanbul (1931), s.1-42.

Tuncer, Orhan Cengiz, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara 1986.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2004.

-----, “Celâleddin Karatay Vakıfları Ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, c.XII, S.45-48, 1948, s.17-173.

-----, “Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, c.XI, S. 41-44, 1947, s.197-235.

-----, “Mubariziddin Ertokuş ve Vakfiyesi”, *Belleten*, c. XI, sy.41-44, 1947, s.415-429.

Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Trk. trc. Zeki Meğamiz, Neşreden, Mümin Çevik, c.II, İstanbul 1971.